
Aleksandar Milovanović

Udruženje nosilaca Albanske spomenice u Leskovcu 1967–1982.

Predmet ovog rada je delatnost Udruženja nosilaca Albanske spomenice u Leskovcu od njegovog osnivanja 1967. godine, do 1982. godine, kada je zvanično prestalo s radom. Značajan prostor posvećen je razlozima za osnivanje udruženja ove vrste i njegovom uticaju na članstvo. Rad se bavi i odnosom između udruženja u Leskovcu i sedišta u Beogradu, a ispitana su i uputstva i direktive iz Beograda koje su bile od značaja za rad udruženja u Leskovcu. Deo rada bavi se pregledom povlastica i olakšica koje su navedene kao jedan od razloga prilikom osnivanja Udruženja. Istraživanje je pokazalo da je udruženje u Leskovcu veoma dobro funkcionisalo i kao samostalna jedinica. Za potrebe istraživanja je korišćena građa Istorijskog arhiva u Leskovcu, fond „Udruženje nosilaca Albanske spomenice Leskovac”.

Uvod

Pritisnuta ofanzivom Centralnih sila, vojska Kraljevine Srbije je sa delom civilnog stanovništva krajem 1915. godine otpočela povlačenje iz svoje zemlje. Najveći deo vojske (oko 90 000) se povukao preko Crne Gore, a oko 40 000 ljudi je prešlo preko Albanije. Alternativni pravac preko Albanije otvoren je na zahtev Nikole Pašića, nasuprot volji vojvode Radomira Putnika (Ković 2016: 64). Ideja je bila da se sretnu sa saveznicima na Jadranskoj obali, međutim zbog ratnih okolnosti ruta preko Albanije biva izmenjena, sa konačnim ciljem da se stigne na grčko ostrvo Krf. Prilikom povlačenja preko Albanije, srpska vojska je prolazila kroz velike nedaće

zbog surovih uslova. Vojnici su umirali od gladi, hladnoće, bolesti, ali i gubili živote u sukobima sa Albancima, pa se zato ovo povlačenje naziva još i Albanskom golgotom.

Svi koji su tokom povlačenja srpske vojske prema jugu prešli Albaniju, odlikovani su Albanskom spomenicom, kao priznanje za vernost kralju i otadžbini i veliki doprinos za oslobađanje zemlje. Ovo odlikovanje je ustanovljeno 5. aprila 1920. godine.

Još od završetka balkanskih ratova počele su da se javljaju ideje o osnivanju ratnih udruženja, sa ciljem negovanja vojne tradicije i okupljanja ratnih veterana, međutim sve te ideje poremetio je Prvi svetski rat. Tek nakon njegovog završetka, u novonastaloj državi SHS, počele su da se javljaju inicijative za osnivanje udruženja ratnih veterana i jula 1919. godine osnovano je „Udruženje rezervnih oficira i obveznika činovničkog reda” (Šarenac 2014: 160). Ubrzo potom, Kraljevina SHS/Jugoslavija sve češće počinje da se susreće sa ratnim udruženjima od kojih većina nije imala značajan uticaj. Već 1921. godine izvršeno je spajanje dva najznačajnija ratna udruženja „Udruženje rezervnih oficira i obveznika činovničkog reda” i „Udruženje ratnika” i tom prilikom nastalo je najuticajnije veteransko udruženje Kraljevine SHS „Udruženje rezervnih oficira i ratnika” (Šarenac 2014: 156). Ono je obeležilo prvu deceniju svog postojanja i borbe za prava ratnih veterana u Kraljevini Jugoslaviji, kao i borbe za očuvanje uspomena na ratovanje i stradanje srpskog naroda. Najveći uspesi ovog udruženja ogledali su se u komemoracijama i podizanju spomenika posvećenih ratovima Kraljevine Srbije 1912–1918. (Šarenac 2015: 185). Što se materijalnih i socijalnih pitanja ratnika tiče, udruženje je najveću borbu vodilo oko duplog računanja godina provedenih u ratu i to nije davalo značajne rezultate. Da sve nije bilo tako

Aleksandar Milovanović (2000), Leskovac, Bosiljke Đurić 13, učenik 2. razreda Ekonomske škole „Đuka Dinić“ u Leskovcu

MENTOR: dr Danilo Šarenac, Institut za savremenu istoriju, Beograd

glatko u radu ovog udruženja svedoče unutrašnji sukobi tokom 1932. godine. Ispostavilo se da su pri radu vršene velike novčane malverzacije iz čega je proistekao sudski proces. Kasacioni sud lišio je slobode dotadašnjeg predsednika udruženja i pukovnika u rezervi Milana Đ. Radosavljevića i odredio mu kaznu od 11 meseci zatvora. U periodu nakon ovog skandala javnost se bavila ovom temom, a ugled udruženja je bio ozbiljno narušen. Krajnji epilog ovog događaja je da su članovi svojevoljno napuštali ovo i osnivali nova ratna udruženja poput „Udruženja nosilaca Belog orla sa mačevima”, „Udruženja branilaca Beograda”, „Udruženja nosilaca Karađorđeve zvezde sa mačevima” i „Udruženja zarobljenika” (Šarenac 2015: 186). Upravo u jeku ovih dešavanja 1938. godine dolazi do stvaranja jednog masovnog udruženja koje je okupilo veliki broj ratnih veterana iz Prvog svetskog rata – „Udruženje nosilaca Albanske spomenice”. Ova organizacija je javnosti postala poznata po svom radu tek nakon Drugog svetskog rata, kada je 1967. godine obnovila svoj rad (Šarenac 2015: 184). Njeni počeci imaju korene još iz kasnih 1930-ih, a njen rad je obeležio period od 1938. do 1941. godine. Inicijativa o organizovanom delovanju nosilaca Albanske spomenice potekla je od dva penzionera 21. novembra 1937. godine u beogradskoj kafani „Jugoslovenska kruna” (Šarenac 2015: 187). Rad udruženja u periodu pre Drugog svetskog rata praćen je i novinskim člancima, što je imalo veliki uticaj na članstvo jer je udruženje za veoma kratak period rada uspelo da ih okupi čak 60 000 (Šarenac 2015: 187). Najznačajnija aktivnost ovog udruženja bio je kongres 5. avgusta 1939. godine u Nišu. Mesto održavanja kongresa odabrano je iz simboličkih razloga, budući da je ratna prestonica Srbije početkom Prvog svetskog rata bio upravo grad Niš (Šarenac 2015: 191). Iako je period rada udruženja pre Drugog svetskog rata bio kratak, redovno je objavljivao časopis Albanska spomenica. U tekstovima se nevesto skrivala razočaranost ratnika zbog njihovog materijalnog položaja i često su upućivane kritike tadašnje vlasti. Od dolaska Drugog svetskog rata u Jugoslaviju pa sve do 1967. godine, ovo udruženje nije funkcionisalo.

Istraživački okvir

Cilj ovog rada bio je da se istraži funkcionisanje jednog lokalnog ogranka obnovljenog

udruženja. Istraženi su motivi za osnivanje udruženja, njegove aktivnosti, odnosi lokalnih udruženja sa centralom u Beogradu, a svakako jedno od najbitnijih pitanja je kakvu su korist članovi imali od udruženja. Bilo je važno utvrditi i kakav uticaj je imalo udruženje na svoje članove i kako se vrh udruženja borio za poboljšanje socijalnog položaja ugroženih članova.

Istorijski izvori na osnovu kojih je ovo istraživanje sprovedeno su arhivska građa fonda „Udruženje nosilaca Albanske spomenice”, Istorijskog arhiva u Leskovcu (IAL, UNAS). Fond je preuzet od sekretara Udruženja Aleksandra Veljkovića, a obuhvata zapisnike sa sednica, registre, planove prihoda i rashoda, spiskove redovnih i počasnih članova, knjige delovodnih protokola, knjigu opšte arhive i dr. Literatura je korišćena da određene momente bolje pojasni i da podrobiji uvid u istorijski kontekst koji je direktno ili indirektno vezan za osnivanje i rad leskovačkog udruženja.

Osnivanje Udruženja nosilaca Albanske spomenice u Leskovcu

Ideja o ponovnom osnivanju Udruženja nosilaca Albanske spomenice koje bi okupilo ratnike, nosioce odlikovanja za vernost otadžbini iz Prvog svetskog rata pojavljuje se aprila 1966. godine. Ciljevi obnovljenog Udruženja su bili negovanje tradicija Prvog svetskog rata i komemoracija važnih datuma (u prvom planu je bila poseta onim mestima gde se nalaze grobovi srpskih ratnika), kao i rešavanje materijalnog statusa boraca (IAL, UNAS, K1, F1). Članovi Udruženja su imali određene zahteve za povlastice koje su se odnosile na korišćenje železnice, olakšice za školovanje dece, dobijanje posla u državnoj službi, smanjenje poreza, oslobođenje dece od školarine, prednosti dece pri upisu vojnih škola, besplatno lečenje i odlazak u banje prilikom oporavka od raznih bolesti (K1, F1).

Počivajući na temeljima ideje iz 1966. godine o ponovnom osnivanju Udruženja nosilaca Albanske spomenice u Beogradu, pojavljuje se inicijativa od strane nekolicine boraca da se osnuje udruženje i u Leskovcu, kako bi okupilo nosioce iz Jablaničkog regiona. Osnivačka skupština održana je u Staračkom domu u Leskovcu i tom prilikom je birano pet članova upravnog i tri

člana nadzornog odbora (K1, F1). Osnivačku skupštinu činilo je 35 nosilaca, ali ih se kasnije odazvalo još, iz okoline Leskovca. Rešenje o upisu u registar je doneto 2. decembra 1967. godine, čime je zvanično počinje rad Udruženja (K1, F1). Već od samog osnivanja, Udruženje je počelo da vrši upis novih članova, čiji se broj iz dana u dan povećavao.

Prilikom pristupanja bilo je neophodno posedovati Albansku spomenicu, međutim ako je kandidat za članstvo iz nekih razloga nije posedovao dokument (na primer, da je stradala tokom Drugog svetskog rata, ili da ju je izgubio), mogao je da se obrati Udruženju. Upravo iz tog razloga Udruženje je uspostavilo saradnju sa Vojnim arhivom u Beogradu u cilju pronalazjenja dokumentacije koja svedoči o učešću boraca u Prvom svetskom ratu. Ispred podnosioca zahteva bilo je lokalno udruženje koje je podnosilo zahtev o pronalazanju dokumentacije. Međutim, nije ni Vojni arhiv bio svemoguć u pronalazanju ovih dokumenata – zapravo, pronađen je veoma mali broj koji su bili od koristi. Zbog toga je Udruženje prihvatilo u članstvo i osobe bez Spomenice, ako su u prilici da dovedu dva svedoka koji je poseduju i da posvedoče da je dotični prešao Albaniju zajedno sa njima, pritom navodeći tačnu rutu kojom je prešao (K1, F1). Takođe, svaki član je prilikom pristupa u Udruženje morao da priloži određenu svotu novca koja je korišćena za štampanje članskih karata i izradu znački koje bi svedočile o članstvu. Za ovaj poduhvat udruženje je imalo veliku pomoć od preduzeća „Partizan-Beograd” koje se posvetilo izradi znački i članskih karata (K1, F1).

Ostvarivanje povlastica članova Udruženja

Još od samog osnivanja Udruženja, članovi i sekretar imali su za cilj da se što pre ostvare određene povlastice koje su uglavnom bile vezane za svakodnevicu članova. Već u prvoj godini rada vođeni su razni pregovori sa nizom medicinskih ustanova u Leskovcu i okolini. Udruženje je svoje molbe slalo i Sekretarijatu za zdravlje i socijalnu politiku, na šta su 10. januara 1968. godine dobili rešenje o priznavanju prava na materijalno obezbeđivanje u vidu socijalne pomoći onim članovima čiji su prihodi nedovoljni za egzistenciju, a uz to je dobijeno i obećanje da će se Sekretarijat za zdravlje i socijalnu

politiku založiti da u svim mestima bude besplatno lečenje za nosioce ovih odlikovanja.

Jedna od brzo ostvarenih povlastica na nivou čitave SFRJ bila je vezana za prevoz, pa su nosioci Albanske spomenice mogli da koriste besplatan prevoz na gradskim i međugradskim linijama transportnog preduzeća „Putnik”, što je u velikoj meri uticalo na zadovoljenje potreba članova i pozitivne reakcije na sednicama Udruženja (K1, F2). Bitna stvar koju je Sekretarijat tom prilikom odredio bila je da se svim nosiocima Albanske spomenice iz republičkih sredstava obezbedi u granicama Srbije jedna besplatna vožnja godišnje na svim sredstvima javnog saobraćaja, osim vazdušnog, što je pored železnice uključivalo i brodski prevoz na relaciji Beograd–Kladovo (K1, F4).

Sve olakšice koje su donošene na lokalnom ili republičkom nivou u najvećem broju bile su ostvarene još tokom prvih godina rada Udruženja. Međutim, postojale su i nesuglasice između preduzeća kojima su se obraćali za pomoć i samih udruženja. U Prokuplju Branislav Milančić, nosilac Albanske spomenice, na svoje molbe za određene olakšice nije dobijao nikakvu vrstu odgovora, te je javnim putem apelovao i kudio sva preduzeća od kojih nije dobio odgovor. Govorio je da nosioci Albanske spomenice nisu nekakvi ratnici iz Afrike, već da su krv i živote davali za oslobođenje tla na kome sada živimo. Interesantna stvar vezana za ovaj događaj je da se dosta pominjao u štampi tokom 1968. godine, ali da se to preduzeće uprkos javnim kritikama nije oglasilo čak ni sa negativnim odgovorom (K1, F6). Bitan momenat za transportne olakšice bio je kada su „Autoprevoz” Čačak, „Vojvodina” Novi Sad i transport preduzeće „Raketa” Titovo Užice odobrili besplatan prevoz nosiocima Albanske spomenice na svim svojim linijama. Dobijanje ovih povlastica podstaklo je i druga lokalna transportna preduzeća da nosiocima Albanske spomenice odobre besplatno korišćenje gradskog prevoza na svim svojim linijama, što je u velikoj meri uticalo na aktivnosti udruženja (K2, F4). Udruženja su prilikom svake ostvarene olakšice na lokalnom nivou o tome morala izvestiti sva ostala.

Udruženje u Leskovcu uspelo je da dobije olakšice pri lečenju u celoj opštini. Zdravstveni centar u Lebanu odobrio je besplatno celokupno lečenje svim nosiocima Albanske spomenice i najužim članovima porodice, dok je Zdravstveni

centar u Bojniku odobrio besplatno lečenje samo nosiocima Albanske spomenice. U Leskovcu je situacija bila bolja po tom pitanju, jer je i Zdravstveni centar „Moše Pijade” Leskovac odobrio besplatne lekove i besplatno lečenje na svim odeljenjima svog centra (Politika, 11. 07. 1974).

Najveći problem oko povlastica Udruženje je imalo sa banjama za rehabilitaciju. Udruženje u Leskovcu vodilo je brojne pregovore sa Sijarinskom Banjom kod Medveđe, kada je raspravljano o materijalnom stanju članova i molbi da se tim ratnim veteranima odobri besplatno lečenje u njihovim medicinskim centrima, kao i besplatno korišćenje bazena za rehabilitaciju. Zdravstveni centar je nakon više molbi i obrazloženja odobrio besplatno pružanje medicinskih usluga i korišćenje bazena, što je za udruženje u Leskovcu predstavljalo značajan uspeh (K2, F1). Nakon ostvarenja ovih povlastica, udruženje u Leskovcu je dobilo velike pohvale od strane centrale i epitet najboljeg ratnog udruženja na jugu Srbije (K2, F2). Međutim, Udruženje je i nakon ovih uspeha nastavilo da aktivno vodi pregovore sa banjanskim medicinskim centrima u Vrnjačkoj i Soko Banji ne bi li ostvarilo još neke povlastice, jer su članovi udruženja najčešće posećivali ove dve banje. Ovom prilikom oba stacionarsko-medicinska centra odobrila su 50% oslobođanja participacije, što je izazvalo burne reakcije (K2, F1).

Ovde dolazimo i do sukoba starog i mladog, koji je svakako povezan sa ideologijom u dve različite epohe. Naime, potpuno besplatno banjско lečenje na nivou čitave SFRJ imali su samo nosioci Partizanske spomenice, što je za nosioce Albanske bilo veoma uvredljivo (K2, F3). Udruženje je javno iznelo svoj stav da država njih ovim postupkom označava kao manje vrednu organizaciju i da su njihova herojska dela iz 1915. i 1916. godine manje važna. O ovom sukobu nije previše pisano, a i završen je veoma brzo tako što je Udruženje začutalo o ovom propustu i nepravdi.

Udruženje je imalo dobru saradnju sa lokalnim preduzećima, pa su i ona pomagala materijalno loše obezbeđene članove. Preduzeće za izradu crepa i cigle „Pobeda“ i fabrika lekova „Zdravlje“ donirali su određene svote novca ugroženim članovima. Ovim povodom su izrađene zahvalnice za ova dva preduzeća i lično su ih dostavili članovi kojima je pomoć pružena (K2, F4).

Bitna stvar za koju se Udruženje zalagalo bila je i pomoć suprugama poginulih ratnika, čime je još jednom pokazana zahvalnost onima koji su pali za oslobođanje i da o njihovim porodicama još uvek ima ko da brine (K1, F6). Novine su često pisale o Udruženju i njihovim apelima, ali najbitniji je bio vezan za pomoć materijalno najugroženijem članu udruženja, Milošu Momčiloviću. On je živeo u Crnoj Travi, a zahvaljujući raznim apelima objavljenim u novinama dobio je materijalno obezbeđenje koje mu je bilo neophodno za život i tim povodom Udruženje se srdajčno zahvalilo novinskim listovima koji su pisali o ovom slučaju (Politika, 12. 10. 1979). Razmatranja apela i povlastica od 1978. godine skoro da su nestala sa dnevnog reda skupštine Udruženja, što može značiti ispunjenje određenih povlastica koje je Udruženje imalo u planu, ili pak nezainteresovanost za pitanja koja se nisu mogla rešiti tokom cele decenije rada.

Komemoracija važnih datuma

Jedna od osnovnih aktivnosti Udruženja bila je i komemoracija važnih datuma vezanih za istoriju Prvog svetskog rata. Još pri osnivanju, ova aktivnost je izdvojena kao jedna od glavnih svrha udruženja, kako bi se građani, a pre svega omladina, podsetili šta je sve prethodilo oslobođanju tla po kome hode. Komemoracija bitnih datuma bila je obavezna za sva udruženja nosilaca Albanske spomenice (K1, F2). Pripreme komemoracija tekle su veoma organizovano, pritom su udruženja bila u dobrom kontaktu radi konsultacija i međusobnih poseta.

Najvažniji jubilej koji je obeležavan u organizaciji udruženja nosilaca Albanske spomenice bila je godišnjica proboja Solunskog fronta. Svake godine udruženje u Leskovcu izrađivalo je pozivnice i slalo članovima, državnim institucijama na teritoriji Leskovca i najvažnije od svega u škole. Udruženje je imalo za cilj da prilikom komemoracije ovih važnih datuma bude uključena omladina, naročito đaci osnovnih škola koji su se u prethodnom periodu istakli u znanju istorije (K1, F3). Ovo je bio jedan poduhvat čiji je cilj bio da zainteresuje omladinu za očuvanje i negovanje kulture sećanja. Prilikom svake godišnjice obeležavanja proboja, udruženje u Leskovcu organizovalo je predavanja najboljih vojnih istoričara tog doba o Solunskom frontu. Da Udruženje nije gledalo na Leskovac kao na jedino

mesto gde postoji interesovanje, svedoči i organizovanje predavanja na istu temu u Vučju i Bojniku (K1, F3).

Na ove komemoracije se odazivao veliki broj starih ratnika i samih građana, a njihov početak odigravao se na glavnom trgu u Leskovcu polaganjem venaca na spomenik Neznamom junaku, čemu je prisustvovala i vojska. Prilikom proslave 50 godina od proboja Solunskog fronta, nakon polaganja venaca održani su i govori u prostorijama skupštine opštine Leskovac, gde su se obratili predsednik opštine i komandant vojnog garnizona Leskovac (K1, F3). Naredne godine, udruženje iz Beograda objavilo je obaveštenje u listu Politika da se svi nosioci Albanske spomenice koji žele da u Francuskoj proslave proboj Solunskog fronta, jave u svoja udruženja. Na ovaj javni poziv odazvalo se skoro 70 članova svih udruženja, čak su se ratnici iz Hrvatske odazvali ovom pozivu i 15. septembra 1969. otputovalo je 54 starih ratnika, a troškove je pokrilo Savezno izvršno veće i Savez boraca NOR-a (K1, F5).

Važan komemorativni događaj bilo je otkrivanje spomenika ratnicima Kolubarske bitke 1914. godine. Spomenik je podignut na Rajcu na kom je, kontraofanzivnom strategijom Vrhovne komande i Živojina Mišića, probijen front austrougarske vojske za nepuna tri dana. Svečano otkrivanje spomenika bilo je 16. septembra 1973. godine. Tom prilikom odata je pošta svim stradalim i živim učesnicima te bitke. Ovoj manifestaciji prisustvovalo je sedam članova leskovačkog udruženja, čime su stekli zahvalnost centrale, koja ih je pohvalila za zalaganje (K2, F3).

Komemoracija Cerske bitke održana je 18. avgusta 1974. godine na Tekerišu. Pri dolasku u Loznicu, devet članova iz Leskovca se obratilo Socijalističkom savezu radnog naroda, koji im je obezbedio prevoz do Tekeriša. Nakon povratka članova u Leskovac, Udruženje je poslalo zahvalnicu za veoma prijatnu dobrodošlicu koja im je priređena pri dolasku u Loznicu (K2, F3).

Da je i udruženje u Leskovcu bilo dobar domaćin, svedoče razna gostovanja drugih udruženja koja su dolazila u Leskovac radi polaganja venaca na spomenike posvećene stradalima u Prvom svetskom ratu u Leskovačkom kraju. Delegacija Udruženja nosilaca Albanske spomenice Niš posetila je 5. avgusta 1979. godine Leskovac i tom prilikom zajedno sa delegacijom lesko-

vačkog udruženja položila vence na spomenik srpskim rodoljubima streljanim 1915–1916. godine od strane bugarskog okupatora (K2, F4).

Odlasci u Grčku i poseta srpskim grobljima

Aktivnost oko koje se najviše raspravljalo i dogovaralo među udruženjima bila je poseta srpskim grobljima iz Prvog svetskog rata u Grčkoj, na Vidu i u Solunu. Od osnivanja Udruženja postojale su inicijative ove vrste, a najčešće su poticale od centrale u Beogradu. Prve godine rada, 1968, nije realizovan put za Grčku zbog kasno prijavljenih viza, a bilo je i malo zainteresovanih članova, zbog toga što je trebalo sami da finansiraju put (K1, F2). Dopis beogradskog udruženja Narednih godina, inicijativa za otku vrstu putovanja pokretana je još na početku godine da bi se sve blagovremeno prijavilo i organizovalo. Međutim, putovanja i dalje nisu bila finansirana od strane države, nego su članovi morali plaćati sve troškove, što nije privuklo članove iz Leskovca. Dešavalo se da država ili centrala u Beogradu obezbede neku pomoć pri plaćanju, pa da članovima ostane da plate polovinu cene, ali to opet nije obezbeđivalo širi odziv (K1, F3).

Glavno udruženje u Beogradu nastavilo je da organizuje odlaske u Grčku i posetu Vidu i groblju u Solunu. Krajem 1973. godine počeli su dogovori za obilazak srpskih grobalja, i tom prilikom Aleksandru Veljkoviću stigle su pohvale iz Beograda za njegovo zalaganje i dobro organizovanje rada Udruženja, zbog čega je ogranak u Leskovcu postao jedan od najboljih (K2, F3). Centrala iz Beograda je zbog velikog zalaganja Veljkovića i ostalog članstva rešila da obezbedi novac za odlazak njega i još jednog člana iz Leskovca za Grčku (K2, F3). Na sednicama Udruženja odlučeno je ko će biti drugi član za putovanje u Grčku 1974. godine. Veljković je čitavu dokumentaciju prikupio i zajedno sa vizama blagovremeno poslao transportnom preduzeću „Putnik” koje je bilo zaduženo za administrativnu stranu putovanja (K2, F3).

Pri svakom odlasku u Grčku, pozivana je i omladina koja trebalo da nastavi negovanje ovih tradicija i kulture sećanja. Jednom prilikom je na put pošlo i 15 učenika osmog razreda, članova novinarske sekcije, kako bi imali priliku da vide srpska groblja i da o njima pišu (K2, F4). Naj-

veća zainteresovanost za put u Grčku i posetu spomenicima i grobovima srpskih ratnika ispoljena je 1978. godine, kada su četiri puna autobusa pošla na taj put (K2, F6). Štaviše, tom prilikom nije bilo mesta za dva zainteresovana člana iz Leskovca, jer je sekretar Veljković greškom zakasnio sa njihovom prijavom, pa im je udruženje iz Beograda uputilo javna izvinjenja što nije u prilici da i njih povede (K2, F6). Do gašenja Udruženja bilo je zainteresovanih za odlazak u Grčku i obilazak srpskih grobalja, ali se njihov odlazak nije realizovao. Udruženje je smrću sekretara Aleksandra Veljkovića krajem 1981. godine prestalo sa aktivnostima, a 1982. godine zvanično je prestalo sa radom.

Diskusija

Prilikom osnivanja Udruženja navedeni su jasni razlozi i aktivnosti kojim bi se udruženje bavilo – očuvanje kulture sećanja, poboljšanje socijalnog položaja članova i ostvarivanje nekih prava koja su ratni veterani iz Prvog svetskog rata zaslužili. Tokom svog rada Udruženje se ovim pitanjima bavilo veoma ozbiljno, iako uslovi za rad nisu bili zavidni. Udruženje nije imalo prostorije gde bi se vršili administrativni poslovi, već je sekretar Veljković sve obavljao kod kuće. Pored toga, sva dokumentacija je pisana rukom, što svedoči o tome da Udruženje nije imalo ni pisaću mašinu u vreme kada gotovo svaka organizacija jeste. Ovo dobro oslikava finansijsku situaciju Udruženja i ukazuje na to da sve povlastice i olakšice nisu tražene bez osnova.

Istraživanje je pokazalo da su nosioci Albanske spomenice uspeli da dobiju određena prava koja nisu imali pre osnivanja udruženja i da je rad njihove organizacije bio bitan za život članova, a za neke od njih i od ključnog značaja, zbog ostvarivanja zdravstvenih i socijalnih povlastica. Uzimajući u obzir da su članovi ovog udruženja bili u poznijim godinama, medicinska nega im je svakako bila neophodna.

Članovi Udruženja su bili bitan deo komemorativnih svečanosti koje su organizovane na mestima vojnih podviga, stradanja, ili vojnih grobalja iz Prvog svetskog rata. Međutim, oni su nastojali da za komemorativne aktivnosti zainteresuju i omladinu, kako bi neko očuvao sećanje i poštovanje za te događaje i u budućnosti.

Da politika nije bila izostavljena iz rada Udruženja svedoče burne reakcije koje je ono upu-

tilo 7. aprila 1974. Tom prilikom su energično osuđene teritorijalne pretenzije koje je pokazala italijanska vlada na delove teritorije Jugoslavije (nekadašnja „Zona B” Slobodne Teritorije Trsta). Ovim gestom Udruženje je pružilo podršku tadašnjoj vlasti (K2, F3). Međutim, nosioce Albanske spomenice država nije tretirala jednako kao i nosioce Partizanske spomenice, što pokazuje primer o besplatnom korišćenju banjskih usluga.

Zaključak

U ovom radu je bilo reči o aktivnostima leskovačkog ogranka obnovljenog udruženja nosilaca Albanske spomenice. Istražen je rad tog udruženja za sve vreme njegovog postojanja, od 1968. do 1982. Udruženje je delovalo kao samostalna društvena organizacija sa sopstvenom upravom i sa tesnom saradnjom sa glavnim sedištem u Beogradu. Dominiraju dve osnovne oblasti rada Udruženja – borba za poboljšanje socio-ekonomskog položaja njenih članova, kao i organizovanje i učešće u komemorativnim svečanostima i putovanjima u zemlji i inostranstvu u cilju očuvanja sećanja na Prvi svetski rat.

Istraživanje pokazuje kako je funkcionisala jedna organizacija koja je trebalo da baštini tekovine Prvog svetskog rata u uslovima kada je „Veliki rat” pao u senku Drugog. Štaviše, društveni kontekst u kom je delovala je bio u znaku socijalizma, što je dodatno činilo njen rad složenim.

Izvori

IAL, UNAS, K1, F1 (Istorijski arhiv Leskovac, fond Udruženje nosilaca Albanske spomenice, kutija 1, fascikla 1). Beleške sa osnivačke skupštine

K1, F1. Beleške sa osnivačke skupštine

K1, F2. Zapisnik o upisivanju novih članova

K1, F1. Rešenje o upisu u registar udruženja

K1, F1. Prepiska sa privrednim društvom „Partizan”

K1, F2. Zapisnik sa druge sednice Udruženja NAS, prepiska sa preduzećem „Putnik”

K1, F4. Dopis republičkog sekretarijata za zdravlje i socijalnu politiku

K1, F6. Godišnji izveštaj za 1967/8.
K2, F4. Zapisnik sa sednice udruženja
K2, F1. Godišnji izveštaj za 1965. godinu
K2, F2. Dopis iz beogradskog udruženja
K2, F2. Godišnji izveštaj za 1966. godinu
K2, F3. Dopis Predsedništva Socijalističke Republike Srbije
K1, F5. Godišnji izveštaj za 1969/70.
K2, F4. Zapisnik sa sastanka udruženja
K1, F2. Uputstva iz Beograda za rad udruženja
K1, F3. Plan organizovanja svečanosti
K1, F3. Protokol proslave 15.09.1974.
K2, F3. Dopis udruženja iz Beograda 5. Avgusta 1974. godine
K1, F3. Zapisnik sa skupštine udruženja i pismo opštinskom odboru SUBNOR-a
K2, F3. Dopis Aleksandru Veljkoviću
K2, F3. Dopis preduzeća „Putnik” 17.09.1974. o odlasku na Krf
K2, F4. Protokol odlaska u Grčku
K2, F6. Dopis Aleksandru Veljkoviću 24.09.1978.

Politika, 11.07.1974. Besplatno lečenje za stare ratnike.

Politika, 12.10.1979. Uzaludna staračka moljakanja.

Literatura

Ković M. 2016. *Jedini put: Sile Antante i odbrana Srbije 1915*. Beograd: Filip Višnjić

Petranović B. 1980. *Istorija Jugoslavije 1918–1978*. Beograd: Nolit

Todorović K. 1974. *Trnovit put Srbije 1914–1918*. Beograd: BIGZ

Šarenac D. 2014. *Top, vojnik i sećanje*. Beograd: Institut za savremenu istoriju

Šarenac D. 2015. Udruženje nosilaca Albanske spomenice i južna Srbija. *Leskovački zbornik*, 55: 183.

Aleksandar Milovanović

Association of Bearers of the Albanian Memorial in Leskovac 1967–1981

This research about the Association of bearers of the Albanian Memorial intended to show how an organization that wanted to save the heritage of the soldiers who were fighting for the Kingdom of Serbia functioned in the times of Communist Yugoslavia. The idea was to examine the Organization that operated in the city of Leskovac and its relations with the central Organization that was based in Belgrade. For the needs of project, archival documentation of the Association of the bearers of the Albanian Memorial 1967–1982 and literature based on similar topics and World War I were used. The research showed that the organization based in Leskovac functioned normally without obstructions, but with serious financial problems. The local organization had close ties with the Central Association and received its orders regularly. The organization was abolished in 1982 when most of its members passed away. 